

פרק ראשון

מילנו ב־1796

ב־15 במאי 1796 נכנס הגנרל בונפרטה בשערי מילנו בראש אותו צבא צעיר לימים, שזה לא כבר חצה את גשר לודי¹ והראה לעולם כי לאחר מאות בשנים הנה קם יורש ליוליוס קיסר ולא לכסנדר מוקדון. פלאי הגבורה והגאונות הצבאית שאיטליה היתה עדה להם במשך חודשים ספורים העירו עם מנומנם מתרדמתו; שבוע ימים קודם בואם של הצרפתים עדיין ראו בהם תושבי מילנו אוסף של שודדים, שרגילים תמיד להימלט על נפשם מלפני כוחותיו של הוד מלכותו הקיסר ירום הודו: כך לפחות סופר להם שלוש פעמים בשבוע מעל דפי עיתון קטן שגודלו כגודל כף יד, ואשר הודפס על נייר מלוכלך.

בימי־הביניים הוכיחו הלומְּרדים הרפובליקנים גבורה שווה לזו של הצרפתים, וראויים היו לראות בהיחרב עירם עד היסוד בידי קיסרי גרמניה. מיום שנעשו נמינים נאמנים לא היה להם עניין חשוב יותר לענות בו מלהדפיס סונטות על מטפחות קטנות של מלמלה ורודה כשהגיע יום נישואיה של נערה מאחת המשפחות האצילות או העשירות. שנתיים או שלוש אחרי מאורע גדול זה בחייה היתה הנערה לוקחת לה אביר־משרת:² לעתים היה שמו של האביר־המשרת, שמשפחת הבעל בחרה בו, מופיע במקום של כבוד בחוזה הנישואים. מרחק רב היה בין מנהגים רכרוכיים אלה ובין הרגשות העמוקים שהצית בואו הלא־צפוי של הצבא הצרפתי. עד מהרה צצו אורחות־חיים חדשים ומלאי להט. עם שלם נוכח לדעת, ב־15 במאי 1796, כי כל הדברים שרחש להם כבוד עד עתה הם נלעגים להחריד, ולעתים אף מתועבים. צאתו של הגדוד האוסטרי האחרון ציינה את קריסתם של הרעיונות הישנים: סיכון החיים הפך לעניין שבאופנה; הבריות ראו בעליל כי כדי לזכות באושר, אחרי מאות שנים של רגשות הולכים ומתקשים, הכרח הוא לאהוב את המולדת אהבה אמיתית ולתור אחר מעשי גבורה. שרויים היו באפלה מוחלטת בשל הימשכותה של העריצות הקנאית, מיסודם של קרל החמישי ושל פְּליפּה השני;³ הם השליכו ארצה את פסלי

¹ בקרב קשה על גשר לודי שעל נהר אָדָה, מדרום־מזרח למילנו, נחל צבא נפוליאון ניצחון מוחץ על האוסטרים, וכמה ימים לאחר־מכן נכנס בשערי מילנו.

² אביר־משרת – sigisbée, מלווה קבוע רשמי לאשה, גם נשואה, לפי המסורת האיטלקית.

³ הקיסר קרל החמישי (1500-1558) היה מלך ספרד ושליט האימפריה הרומית הקדושה, שכללה גם חלקים מגרמניה, את מלכות נפולי ואת לומברדיה. בנו, פְּליפּה השני (1527-1598), היה למלך ספרד אחרייו.

העריצים הללו, ומצאו את עצמם פתאום שטופי אור. זה כחמישים שנה, שנים שבהן כבשו האנציקלופדיה⁴ ותורתו של וולטר עוד ועוד לבבות בצרפת, היו הנזירים שבים ומכריזים באוזני עמה הטוב של מילנו כי לימוד הקריאה או לימוד דבר כלשהו אינם אלא ברכה לבטלה, וכי אם שילמת בקפדנות את מס המעשך לכומר-הקהילה שלך וסיפרת לו בנאמנות את כל חטאיך הקטנים, הרי הבטחת לעצמך פחות או יותר מקום נאה בגן העדן. וכדי לדלדל סופית את כוחו של העם הזה, שהיה לפני כה מטיל-אימה ונכון, מכרה להם אוסטריה בזיל הזול את זכות-היתר הפוטר אותם מגיוס חיילים לצבאה.

ב-1796 היה צבא מילנו מורכב מעשרים וארבעה בני אספוף במדים אדומים, והללו הגנו על העיר לצד ארבעה גדודים מפוארים של גרנדירים⁵ הונגרים. המוסר החופשי היה בשיאו, אך להט האהבה היה נדיר מאוד. ומלבד אי-הנעימות שבחובה לספר הכול לכומר שלך, שאם לא כן יבוא חורבן גם בעולם הזה, היה עמה הטוב של מילנו כפוף גם לכמה הגבלות קטנות מטעם המלוכה, שפגיעתן לא היתה מבוטלת. הארכידוכס, למשל, שהתגורר במילנו ומשל בה בשמו של דודנו הקיסר, הגה רעיון רווחי ביותר, הלוא הוא לשלוח יד בסחר בחיטה. כתוצאה מכך נאסר על האיכרים למכור את תבואתם עד שימלא הוד מעלתו את אסמיו.

במאי 1796, שלושה ימים אחרי כניסת הצרפתים, ישב בבית-הקפה הגדול "די סרווי" (קפה אופנתי בעת ההיא) צייר מיניאטורות צעיר, משוגע במקצת, ושמו גרו,⁶ שלימים נעשה מפורסם; הוא הגיע עם הצבא, וכששמע שם סיפורים על מעלליו של הארכידוכס, שנוסף לכול היה בעל ממדים אדירים, נטל את תפריט הגלידות שהודפס על צרו האחד של גיליון נייר צהוב מכוער. על גב הגיליון צייר את הארכידוכס השמן: חייל צרפתי מנחית מכת כידון בבטנו, ובמקום דם קולחת ממנה חיטה בכמות שלא תיאמן. אותו דבר הקרוי "בדיחה" או "קריקטורה" לא היה מוכר בארץ זו של עריצות ערמומית. הרישום, שגרו השאירו על השולחן בקפה "די סרווי", נדמה כמין פלא שירד משמיים. בלילה הכינו ממנו גלופה והדפיסו אותו, ולמחרת מכרו ממנו עשרים אלף עותקים.

⁴ האנציקלופדיה – הכוונה למפעל האנציקלופדי הענק שהופיע בצרפת בין השנים 1751-1772 בעריכתם של ד'אלמבר ודידרו. המסר הפוליטי-פילוסופי של "אנציקלופדיה" היה האמונה בעליונותה של תבונת האדם ובחשיבותו של הידע ואירגונו. בשל כך היא עוררה את חמת הכנסיה והממסד. היתה לסמל של תקופת ה"נאורות".

⁵ גרנדירים – יחידות חיילים שהתמחו תחילה (עם ייסודן במאה ה-17) בשימוש ברימונים, בהתקפה ובהטלת מצור. במהלך ההסטוריה, משפחת השימוש ברימונים, הפכו ליחידות עלילת של הצבאות השונים.

⁶ הצייר הצרפתי Jean-Antoine Gros (1771-1835) היה צייר הקרבות הגדול של תקופת נפוליאון.

באותו יום נתלתה מודעה המכריזה על הטלת מס־מלחמה בסך שישה מיליון למילוי צרכיו של הצבא הצרפתי, שעתה זה שב מנצח משישה קרבות וכבש עשרים מחוזות, ולא חסרו לו אלא נעליים, מכנסיים, מעילים וכובעים.

עוצמת האושר והעונג שהציפו את לומברדיה עם בואם של הצרפתים הדלפונים הללו היתה כה רבה, עד כי רק הכמרים ועוד כמה אצילים נתנו את דעתם על כוברו של ההיטל הזה בן ששת המיליונים, שאחריו באו עד מהרה רבים אחרים. החיילים הצרפתים הללו צחקו ושרו כל היום כולו; הם היו בני פחות מעשרים וחמש, והמפקד העליון שלהם, שהיה בן עשרים ושבע, נחשב לאיש הקשיש ביותר בצבאו. עליצותם, נעוריהם ושאננותם היו בבחינת מענה מברך לדרך־שורת הזעם של הנזירים, שהכריזו זה שישה חודשים ממרומי הדוכן בכנסייה כי הצרפתים הם מפלצות, וכי מפקדיהם מצווים עליהם, באיומי מוות, להעלות באש כל מה שבדרכם ולערוף את ראשי הכול. לשם כך נישאת הגיליוטינה בראש כל אחד מגדודיהם הצועד בדרכים.

באזורי הכפר אפשר היה לראות חייל צרפתי בפתח בקתה, מנענע את עריסת ילדה הקטן של בעלת הבית. וכמעט בכל ערב היה איזה מתופף מנגן לו בכינור ומאלתר נשף ריקודים. התברר כי ריקודי הקדריל הצרפתיים מסובכים מכדי שהחיילים, שלמעשה לא באמת ידעו לרקוד אותם, יוכלו להורותם לנשות הארץ, ועל כן הנשים הן שהורו לצרפתים הצעירים את ריקוד המונפְרִינָה, את הסְלֵטְרָלו ועוד ריקודים איטלקיים.

הקצינים שוכנו במידת האפשר בבתי התושבים העשירים; נחוץ היה להם מאוד להחליף כוח. סָגֵן אחד ושמו רוֹפֶר, למשל, קיבל צו אכסון לארמונה של המרקיזה דל דונגו. כשנכנס הקצין, איש צבא צעיר ופוחז למדי, לארמון הזה, לא היה כל הונו אלא אָקוֹ⁷ אחד בן שישה פרנקים, שקיבל זה לא כבר בפּאָצְנָה. אחרי חציית גשר לודי נטל מקצין אוסטרי נאה שנהרג מפגיעת כדור מכנסיים נהדרים עשויים פותנת נַקִין, חדשים לגמרי, ומעולם לא בא שום מלבוש בעתו כמו המלבוש הזה. כותפות־הקצין שלו היו עשויות צמר, ואריג מעילו נתפר אל בטנת השרוולים כדי שהחלקים השונים לא יינתקו זה מזה. אך היה גם דבר־מה עגום יותר: סוליות נעליו היו מורכבות מחלקי כובע, שאף הוא נלקח שלל בשדה הקרב בעברו השני של גשר לודי. הסוליות המאולתרות האלה נקשרו מעל לנעליו בחבלים שנראו היטב לעין; משום כך, כאשר הופיע רב־המשרתים בחדרו של הסגן כדי להזמין לארוחת הערב בחברת המרקיזה, נתקף הקצין מבוכה נוראה. הוא ושלישו בילו את השעתיים שחצצו בינם ובין הארוחה הגורלית בניסיון לאחות מעט טוב יותר את המעיל ולצבוע בדיו שחורה את החבלים העלובים שהחזיקו את הסוליות. לבסוף הגיע הרגע האיום.

"מעודי לא חשתי כל־כך לא בנוח", אמר לי הסגן רוֹפֶר. "הגבירות הללו דימו שהנה אטיל עליהן את אימתי, אך אני הייתי נפחד יותר מהן. הבטתי בנעלי ולא ידעתי איך לשוות חן כלשהו להליכתי. המרקיזה דל דונגו", הוסיף, "היתה אז במלוא זוהר

⁷ Ecu – מטבע שערכו בעת ההיא היה שישה פרנקים.

יפיייה. אתה הרי הכרת אותה, את עיניה היפות כל-כך שמתיקות מלאכית נשקפת מהן ושערה בגון הזהוב העמוק, שהבליט היטב את המבנה הסגלגל של פניה המקסימות. בחדרי היה העתק התמונה 'שלומית' של ליאונרדו דה וינצ'י, שנראה כאילו הוא דיוקנה שלה.⁸ תודה לאל שהייתי נתון כל-כך להשפעת היופי העל-טבעי הזה, עד כי נשכח ממני כל עניין בגדי. שנתיים תמימות לא ראיתי אלא כיעור ועליבות בהרים שבאזור גנואה: העזתי להביע באוזניה בכמה מילים עד כמה אני מוקסם.

אבל היה לי די שכל ישר לא להאריך יתר על המידה במחמאות. בעוד אני מנסח לי בראשי את המשפטים, ראיתי בחדר האוכל, העשוי כולו שיש, שנים-עשר משרתים וחדרנים לבושים בבגדים שנראו בעיני שיא הפאר. תאר לך שהנוכלים האלה, לא זו בלבד שנעלו נעליים משובחות אלא גם אבזמי כסף היו להם בנעליהם. מזווית עיני ראיתי את כל המבטים המטופשים האלה ננעצים במעילי, ואולי גם בנעלי, ולבי נצבט בקרבי. בהבל פה הייתי יכול להפיל פחד על כל האנשים האלה, אך כיצד להעמידם במקומם בלי להסתכן בהעלבת הגבירות? שכן המרקיזה, כדי להפיח בעצמה אומץ, כפי שחזרה ואמרה באוזני מאה פעמים לאחר-מכן, שלחה להביא את ג'ינה דל דונגו, אחות בעלה, מן המנזר שזו התחנכה בו בעת ההיא, אותה ג'ינה דל דונגו, שלימים היתה לרוזנת פֵיִיטֵרְנֵרְה המקסימה: בימי שגשוגה לא היה מי שישווה לה בעליצות ובנועם המזג, כשם שלא היה מי שידמה לה באומץ לב ובשלוות הנפש בימים שהגורל המר לה.

'ג'ינה, שהיתה אז אולי בת שלוש-עשרה אבל נראתה כבת שמונה-עשרה, וכפי שכידוע לך היא מלאת חיים וישירה, חששה כל-כך שמא תפרוץ בצחוק למראה תלבושת, עד שלא העזה לאכול. המרקיזה, לעומת זאת, העתירה עלי דברי נימוס מאולצים; היא ראתה היטב את קוצר-הרוח שנשקף מעיני. בקצרה, עשיתי רושם מגוחך; בלעתי את עלבוני, דבר שאינו בגדר האפשר לצרפתי, כך אומרים. לבסוף בא רעיון משמייס והאיר את דרכי: התחלתי לספר לשתי הגבירות על דלותי ועל כל מה שסבלנו זה שנתיים בהרים שמסביב לגנואה, שם החזיקו אותנו גנרלים זקנים מטומטמים. 'נתנו לנו שם', סיפרתי, 'שטרי קנייה שאינם סחירים במדינה זו, ושלוש אונקיות לחם ביום'. לא עברו שתי דקות מרגע שהתחלתי לדבר, וכבר עמדו דמעות בעיני המרקיזה הטובה, ופניה של ג'ינה הרצינו.

'איך ייתכן, אדוני הסגן, אמרה זו, 'שלוש אונקיות לחם!'
'כן, עלמתי; ולא זו בלבד, אלא ששלוש פעמים בשבוע לא היתה חלוקה כלל, ומכיוון שהאיכרים שהתגוררנו אצלם היו עניים עוד יותר מאתנו, נתנו להם קצת מהלחם שלנו'.

⁸ התמונה "שלומית" שסטנדאל, ככל הנראה, מתייחס אליה, נמצאת במוזיאון אופיצי בפירנצה, אך היא אינה של ליאונרדו אלא מיוחסת לברנרדינו לואיני (Bernardino Luini, 1480-1532).

"כשקמנו מן השולחן הצעתי את זרועי למרקזה וליויתי אותה עד דלת הטרקלין, אחר-כך שבתי בחיפזון על עקבותי ונתתי למשרת שהגיש לי בעת הארוחה את המטבע היחיד בן ששת הפרנקים, שעל השימוש שאעשה בו רקמתי לי כה הרבה חלומות באספמיה.

"שבוע לאחר-מכן", המשיך רובר, "כאשר התחוויר בוודאות שהצרפתים אינם עורפים את ראשו של איש, חזר המרקזי דל דונגו מטירתו בגריאנטה⁹ שלחוף אגם קומו, שם, באומץ לבו כי רב, מצא מקלט בעת שהצבא הלך והתקרב, בעודו מפקיר לסכנות המלחמה את אשתו הצעירה, היפהפייה, ואת אחותו. השנאה שרחש לנו המרקזי לא נפלה מן הפחד שלו מפנינו, ופירוש הדבר שהיתה זו שנאה בלא מְצָרִים: פניו השמנות, החיבורות והחסודות היו משעשעות-למראה בשעה שהכביר עלי דברי נימוסים. למחרת בואו למילנו קיבלתי שש אמות של בד ומאתיים פרנקים על חשבון ההיטל בן ששת המיליונים: שבתי להתהדר במחלצות ונעשייתי 'קוואליר' של שתי הגברות, כי עונת נשפי הריקודים החלה אז".

סיפורו של הסגן רובר היה בקירוב סיפורם של כל הצרפתים. במקום ללעוג לדלותם של החיילים ההגונים האלה, ריחמו עליהם ואהבו אותם.

אותה תקופה של אושר לא צפוי ושל שיכרון-חשים נמשכה רק שנתיים קצרות. הטירוף היה כה מופרז וכה כללי, עד שלא אוכל לתת מושג כלשהו עליו אלא באמצעות הניתוח ההיסטורי המעמיק הבא: העם הזה השתעמם במשך מאה שנה.

הנהנתנות החושית הטבועה באופיים של עמי הדרום שלטה לפנים בחצרותיהם של בני ויסקונטי ובני ספורצה, הדוכסים המפורסמים של מילנו. אך מאז 1535, השנה שבה כבשו הספרדים את אזור מילנו והנהיגו שם שלטון של אדונים שתקנים, חשדנים ויהירים, החוששים תמיד מפני מרד, נעלמה העליצות ואיננה. העם, שסיגל לו את אורחותיהם של אדוניו, היה נתון יותר לדחף להתנקם על כל עלבון פעוט במכת פגיון, מאשר לרצון ליהנות מהרגע הנוכחי.

השמחה המטורפת, העליצות, ההנאה החושית, זניחתה של כל מחשבה עצובה או סתם מחשבה הגיונית, הגיעו לדרגה כזאת בין ה-15 במאי 1796, עת נכנסו הצרפתים למילנו, לבין אפריל 1799, כאשר גורשו ממנה בעקבות קרב קסאנו,¹⁰ עד שיכולת לשמוע מפיהם של סוחרים מיליונרים זקנים, מלווים בריבית זקנים ונוטריונים קשישים כי בתקופה ההיא הם שכחו להזעיף פנים ולצבור הון.

⁹ הכפר גריאנטה (Griante), שחשיבותו רבה ברומן, רומז כנראה אל הכפר Griante (גריאנטה), שאמנם נמצא על גדת אגם קומו, סמוך ל-Cadenabbia. לא רחוק משם נמצא הכפר דונגו (Dongo).

¹⁰ ב-28 באפריל 1799 נחלו הצרפתים, כראשות הגנרל מורו, מפלה על-ידי קסאנו שעל נהר אָדָה מידי צבאות רוסיה ואוסטריה, שכרתו ברית חדשה נגד צרפת. נפוליאון היה עסוק אז במערכה במצרים. זו היתה תבוסה ראשונה בשורת תבוסות שספגו הצרפתים באותה שנה (ביניהן קרב נובי שיזכר להלן), ובעקבותיהן איבדו את השליטה באיטליה כולה, חוץ מבגנוואָה.

אפשר היה למנות לכל היותר משפחות אחדות, המשתייכות לאצולה הגבוהה, שפרשו לארמונות הכפר שלהן, כמו אמרו לרגון משם על העליצות הכללית והאושר שפשוטו בלבבות. אמת היא שמשפחות אצילות ועשירות אלה זכו בכבוד המפוקפק לשאת בחלק הארי של מס המלחמה שהטיל הצבא הצרפתי.

המרקזי דל דונגו, שרגו למראה עליצות כה רבה, שב בין הראשונים לטירתו, היא טירת גריאנטה המפוארת שמעבר לאגם קומו, ולשם הביאו הגבירות את הסגן רוֹפֶר. טירה זו, הבנויה במקום שהוא אולי יחיד במינו בעולם כולו, על רמה המתנשאת לגובה של מאה וחמישים רגל מעל לאגם הנפלא הזה, שעל חלק גדול ממנו היא חולשת, היתה לפניו מבצר. משפחת דל דונגו הקימה אותה במאה החמש-עשרה, כפי שהעידו בכל מקום לוחות שיש שסמלי המשפחה חקוקים עליהם. עדיין אפשר היה לראות שם גשרים מתרוממים וחפירים עמוקים, שהיו אמנם ריקים ממים, אבל הודות לחומות שגובהן שמונים רגל ועוביין שש רגליים היתה הטירה מוגנת מפני התקפות, ועל כן כה יקרה ללבו של המרקזי החשדן. מכיוון שהיה מוקף עשרים וחמישה או שלושים משרתים שהיו מסורים לו, כך הניח, אולי משום שמעולם לא פנה אליהם אלא בדברי עלבון, ייסר אותם שם הפחד פחות מאשר במילנו.

פחד זה לא היה כל-כולו פחד שווא: המרקזי התכתב במרץ עם מרגל שהציבה אוסטריה על גבול שווייץ, מרחק שלוש פרסאות מגריאנטה, כדי למלט את השבויים שנלקחו בשדה הקרב, ולעניין זה היו הגנרלים הצרפתים עשויים להתייחס בכובד-ראש.

המרקזי השאיר אז את אשתו הצעירה במילנו: היא ניהלה שם את עסקי המשפחה, והוטל עליה להתמודד עם ההיטלים שנכפו על "קאָזֶה דל דונגו", כמו שנהוג לומר באזור. היא התאמצה לצמצמם, דבר שאילץ אותה להיפגש עם אותם אצילים שקיבלו עליהם למלא תפקידים ציבוריים, ואפילו עם כמה בעלי השפעה רבה שלא נמנו עם האצילים. מאורע גדול התרחש אז במשפחה זו. המרקזי תכנן זמן-מה קודם-לכן את נישואיה של אחותו הצעירה ג'ינה עם אדם עשיר ובעל ייחוס רם מאוד. אך הלה נהג לפַדֵר את שערו;¹¹ משום כך קיבלה ג'ינה את פניו ברעמי צחוק, ועד מהרה עשתה מעשה טירוף ונישאה לרוזן פֵיִטֶרְנֶרְה. הוא היה, למען האמת, אציל טוב והגון בעל הופעה נאה מאוד, אך ממשפחה שירדה מנכסיה לפני דורות רבים, ולמרבה החרפה אף היה חסיד נלהב של הרעיונות החדשים. פֵיִטֶרְנֶרְה היה סגן בלגיון האיטלקי,¹² דבר שהגביר את ייאושו של המרקזי.

¹¹ פודרה כשיער היתה סוג של הידור שאִפֵּיין את תומכי המשטר האוסטרי הישן; מי שהיה מפרד את שערו העיד על עצמו שהוא משתייך למחנה השמרני.

¹² את הלגיון האיטלקי, או הלומברדי, הקים נפוליאון בספטמבר 1797, והוא כלל 700 חיילים רגלים ו-300 פרשים.

אחרי השנתיים האלה של טירוף ואושר החל הדירקטוריון בפריס לנהוג כשליט ותיק ורגיל ולרחוש שנאה תהומית לכל מי שאיננו בינוני בתכלית. הגנרלים חדלי-האישים שמינה בצבא איטליה¹³ נחלו תבוסה בשורה של קרבות, באותם מישורים של נְרֻנָה שהיו עדים שנתיים קודם-לכן לניסים שהתחוללו באַרְקוֹלָה ובלוֹנָטו.¹⁴ האוסטרים הלכו וקרבו אל מילנו; הסגן רוֹבֶר, שנעשה מפקד גדוד ונפצע בקרב קסאנו, בא להתאכסן בפעם האחרונה אצל ידידתו המרקיזה דל דונגו. הפרידה היתה עצובה; רוֹבֶר יצא לדרך עם הרוזן פֵיִיטֶרְנֶרְה, שהצטרף אל הצרפתים בניסגותם אל נובי. הרוזנת הצעירה, שאחיה סירב לתת לה את חלקה בנכסי המשפחה, נסעה בעקבות הצבא בעגלה רתומה לסוס.

אז החלה אותה תקופה של ריאקציה ושל שיבה אל הרעיונות הישנים, תקופה שתושבי מילנו מכנים i tredici mesi (שלושה-עשר החודשים), כי מזלם הטוב אכן גרם ששיבה זו אל האיוולת נמשכה רק שלושה-עשר חודשים, עד קרב מֶנְגו.¹⁵ כל זקן, אדוק וזעוף-פנים שב לנהל את ענייני הציבור ונטל לידי את הנהגת החברה. אנשים שנשארו נאמנים לעקרונות הישנים והטובים הפיצו עד מהרה בכל הכפרים את השמועה כי נפוליאון נתלה בידי הממלופים במצרים, דבר שהיה ראוי לו מטעמים רבים כל-יך.

בין האנשים האלה, שפרשו אל אחוזותיהם כדי לרגון משם ושבו עתה תֶאֱבִי נקם, התבלט המרקיז דל דונגו בלהט זעמו. תגובותיו הקיצוניות הביאוהו בדרך הטבע אל הנהגת הסיעה. האדונים הללו, שהיו אנשים הגונים מאוד כשלא שלט בהם הפחד – אבל הם פחדו תמיד – הצליחו להוליך שולל את הגנרל האוסטרי: הלה, אף שהיה אדם טוב למדי, הניח להם לשכנעו כי גישה של יד קשה היא בבחינת מדינאות גבוהה, והוא פקד לאסור מאה וחמישים פטריוטים: היו אלה מיטב אנשיה של איטליה בעת ההיא.

עד מהרה הובילו את הללו לבוֹקָה די קֶטָארו והשליכו אותם אל מערות תחתיות, שם לא איחרו הלחות, ובייחוד העדר המזון, לעשות משפט צדק עם כל הנוכלים הללו.

המרקיז דל דונגו זכה בעמדה חשובה, ומכיוון שהקמצנות קָברה אצלו אל שלל תכונות טובות אחרות, היה מתפאר בפומבי שאינו שולח אף פרוטה שחוקה לאחתו,

¹³ צבא איטליה הוקם בשנת 1792 בידי שלטונות המהפכה בצרפת והורכב מכמה תילות אזוריים. הוא פורק בשנת 1801 והפך לצבא הרפובליקה הסיזאלפינית.

¹⁴ שני קרבות שהתחוללו ב-1796 ובהם גברו הצרפתים על כוחות עדיפים מהם הודות לתכסיסים צבאיים מזהירים של נפוליאון.

¹⁵ הקרב התחולל ב-14 ביוני 1800 בין כוחותיו של נפוליאון (כבר אחרי ההפיכה של 18 בפברואר, שבעקבותיה נעשה נפוליאון קונסול ראשון) לבין הכוחות האוסטריים של הברית השנייה. האוסטרים הם שתקפו תחילה, אך הצרפתים נחלו לבסוף ניצחון, שבעקבותיו חזרו לשלוט בצפון איטליה.

הרוזנת פֵיִיטְרֵנְרָה: זו, שעדיין היתה מאוהבת עד שיגעון, סירבה לעזוב את בעלה וגוועה ברעב יחד אֶתוּ בצרפת. המרקִיזוּה הטובה היתה נואשת; לבסוף עלה בידה להעלים כמה יהלומים מתיבת התכשיטים שלה, שהמרקיז היה נוטלה ממנה מדי ערב בערב ונועל אותה מתחת למיטתו בתוך תיבת ברזל: המרקִיזוּה הביאה בשעתה לבעלה נדוניה של שמונה מאות אלף פרנק, ועתה קיבלה שמונים פרנק בחודש להוצאותיה האישיות. במשך כל שלושה-עשר החודשים שעשו הצרפתים מחוץ למילנו מצאה אשה זו, שהיתה כה ביישנית, תירוצים מתירוצים שונים ללבוש תמיד שחורים.

נודה כי על-פי דוגמתם של סופרים כבד־ראש רבים פתחנו את סיפורו של גיבורנו שנה אחת לפני הולדתו. דמות מרכזית זו אינה אלא פֶּבְרִיצִיּוֹ נְלֶסְקָה, מֶרְקִיזֵנוּ דֵל דוֹנְגוֹ,* כמו שנהוג לומר במילנו. ממש לפני שהצרפתים גורשו מן העיר הוא הואיל בטובו להיוולד, ומתוקף מקריות של לידה מצא את עצמו במעמד בנו השני של המרקִיז דֵל דוֹנְגוֹ, אותו אציל רם מעלה שפניו השמנות, החיירות, חיוכו הכוזב ושנאתו האינסופית לרעיונות החדשים כבר מוכרים לכם. את כל הונה של המשפחה היה מיועד לרשת בנו הבכור, אֶסְקִינִיּוֹ דֵל דוֹנְגוֹ, שהיה בבואה מושלמת של אביו. הוא היה בן שמונה ופבריציו בן שנתיים כשאותו גנרל בונפרטה, שכל רמי-היחס האמינו שכבר נתלה מזמן, ירד והגיח פתאום מֶהַר סֶן-פְּרַנְרֶ. הוא נכנס למילנו: הרגע ההוא אין דומה לו בתולדות האנושות. שוו בנפשכם עִם שֵׁלֶם מאוהב עד שיגעון. כמה ימים לאחר-מכן נחל נפוליאון ניצחון בקרב מֶרְנַנְגוֹ. את השאר אין כל צורך לספר. שיכרונם של תושבי מילנו היה בשיאו. אך הפעם נמהלו בו מחשבות נקם: כבר לימדו את העם הטוב הזה לשנוא. עד מהרה חזו הכול בבואם של שרידי הפטריוטים שנשלחו לבִּוֶּקָה די קֶטָארוֹ; שיבתם היתה לחג לאומי. פניהם החיירות, עיניהם הגדולות, המשתוממות, איברי גופם הכחשים, היו ניגוד מוזר לשמחה המתפרצת מכל עבר. בואם היה האות לעזיבתן של המשפחות שדבק בהן דופי יותר מכול. המרקִיז דֵל דוֹנְגוֹ נמלט בין הראשונים לטירתו שבגריאנטה. ראשי המשפחות הגדולות היו חדורים שנאה ופחד; אך נשותיהם ובנותיהם זכרו את העליצות ששררה בעת שהייתם הראשונה של הצרפתים שם, והתגעגעו למילנו ולנשפי הריקודים העליונים כל-כך שנערכו עתה, מיד אחרי מֶרְנַנְגוֹ, בִּקְאֶזֶה טֶאנְצִי.¹⁶ ימים אחדים אחרי הניצחון הבחין הגנרל הצרפתי שהתמנה לשמור על השקט בלומברדיה, כי כל האיכרים האריסים באחוזות האצילים וכל הנשים הזקנות באזורי הכפר חדלו להרהר בניצחון המדהים במרננו, ששינה את גורלה של איטליה, ואשר במהלכו נכבשו מחדש שלושה-עשר מבצרים בתוך יום אחד; ולא זו בלבד שלא הרהרו בו אלא שכל מעייניהם היו נתונים

* מבטאים זאת מֶרְקִיזֵנָה. לפי מנהגי האזור, השאולים מגרמניה, ניתן תואר זה לכל בניו של מרקִיז; התואר קוֹנְטִינָה מוענק לכל בניו של רוזן, קוֹנְטִינָה – לכל בנותיו של רוזן, וכן הלאה (הערה של סטנדאל. ההערות המסומנות בכוכבית הן של סטנדאל, וכל השאר – של המתרגמת).

¹⁶ Casa Tanzi עמד בלב מילנו והיו בו אולמי ריקודים ושעשועים שעוטרו בטוב טעם בידי טובי האמנים.

לנבואה אחת של סן ג'וביטטה, הפטרון הראשון של בְּרֶשָׁה. על-פי המאמר הקדוש הזה יבואו הצלחותיהם של הצרפתים ושל נפוליאון אל קיצן שלושה-עשר שבועות בדיוק אחרי מרנגו. דבר המצדיק במידת-מה את המרקיוז דל דונגו ואת כל האצילים הרוגנים של אזורי הכפר הוא העובדה שהם האמינו באמת ובתמים בנבואה הזאת. האנשים האלה לא קראו גם ארבעה ספרים בימי חייהם; הם עשו בגלוי הכנות לחזור למילנו בתום שלושה-עשר שבועות, אך הזמן החולף הביא עמו עוד ועוד הצלחות לעניינה של צרפת. עם שובו לפריס הציל נפוליאון באמצעות צווים מחוכמים את המהפכה מבית, כמו שבמרנגו הציל אותה מפני הזרים. אז נוכחו האצילים הלומברדים, שמצאו מקלט בטירותיהם, כי הבינו שלא כהלכה את נבואתו של הפטרון הקדוש של בְּרֶשָׁה: אין מדובר בשלושה-עשר שבועות, אלא בשלושה-עשר חודשים. שלושה-עשר החודשים חלפו להם, ודומה היה כי הצלחותיהם של הצרפתים רק גְּדולות והולכות מיום ליום.

אנו חולפים ביעף על פני עשר שנים של קדמה ושל אושר, מ-1800 עד 1810. את הראשונות שבהן עשה פבריציו בטירת גריאנטה, חולק וסופג מכות אגרוף בקרב בני האכזרים בכפר ואינו לומד דבר, אפילו לא לקרוא. לאחר זמן שלחו אותו לבית-הספר של הישועים במילנו. אביו המרקיוז דרש שילמדו אותו לטינית לא על-פי כתבי המחברים הקדומים, המדברים תמיד על רפובליקות, אלא על-פי כרך נהדר, מעוטר במאה תחריטים ויותר – יצירות מופת של אמנים בני המאה השבע-עשרה. זה היה אילן-היוחסין בלטינית של בני נְלֶסְכָה, מְרֶקְזִי דל דונגו, שפורסם ב-1650 בידי פבריציו דל דונגו, הארכיגמון של פרמה. הואיל ובני נְלֶסְכָה עשו חיל בעיקר בתחום הצבאי, תוארו בתחריטים האלה קרבות רבים, ובהם נראה תמיד גיבור הנושא את השם הזה כשהוא מנחית מכות חרב אדירות. הספר הזה מצא חן עד מאוד בעיני פבריציו הצעיר. אמו, שהעריצה אותו, השיגה מפעם לפעם רשות לבוא לבקרו במילנו; אבל הואיל ובעלה לא נתן לה מעולם כסף לנסיעות האלה, גיסתה, הרוזנת פְּיִיטְרֶנְדָה הנלבבת, היא שהלוותה לה את הכסף הדרוש. אחרי שובם של הצרפתים היתה הרוזנת לאחת הנשים המזהירות בחצרו של הנסיך אֶזֶן, המשנה למלך איטליה.¹⁷

אחרי שחגג פבריציו את טקס הקומוניון הראשון שלו השיגה הרוזנת מן המרקיוז, שעדיין היה גולה מרצון, את הרשות להוציאו מדי פעם מבית-הספר. הוא נראה בעיניה מיוחד, שנון, רציני מאוד, ויחד עם זאת נער נאה, שנוכחותו אינה פוגמת בטרקלינה של אשה ששמה נישא בפי כול. מלבד זאת הוא היה בור כהוגן, ובקושי ידע לכתוב. הרוזנת, שמזגה הנלהב ניכר בכל מעשיה, הבטיחה את חסותה לראש המוסד הישועי אם יתקדם אחיינה פבריציו פלאים בלימודיו ויזכה בסוף השנה

¹⁷ Eugène de Beauharnais (1781-1824), בנה של ז'וזפין, רעיית נפוליאון, מונה למשנה למלך איטליה ב-1804 ונשאר בתפקידו עד 1814 (נפוליאון עצמו נשא בתואר מלך איטליה).

בפרסים רבים. וכדי שייעשה ראוי להם היתה שולחת להביאו אליה כל שבת בערב, ולעתים קרובות לא היתה מחזירה אותו למוריו אלא ביום רביעי או חמישי. אף-על-פי שהישיעים יקרו מאוד ללבו של המשנה למלך, הם היו צפויים לגירוש מאיטליה בתוקף חוקי הממלכה, ואב בית-הספר, איש רב תושייה, תפס מיד מה רבה התועלת שיוכל להפיק מקשרים עם אשה שלהשפעתה בחצר המלכות אין גבול. הוא נשמר שלא להתלונן על היעדרויותיו של פבריציו, והלה זכה בסוף השנה בחמישה פרסים ראשונים, אף שהיה בור יותר מתמיד. עם מילוי התנאי הזה באה המרקזיה פִּיִּטְרִיִּנְהָה הזוהרת בלויית בעלה, הגנרל המפקד על אחת הדיוויזיות של חיל המשמר, וחמישה או שישה אנשים מן החשובים שבחצרו של המשנה למלך, לטקס חלוקת הפרסים אצל הישיעים. אב בית-הספר זכה למחמאות מפי הממונים עליו.

הרוזנת לקחה עמה את אחיינה לכל הנשפים הזוהרים שציינו את שלטונו הקצר מדי של הנסיך אֶזֶן הנלבב. בתוקף השפעתה השיגה לו מעמד של קצין הוסארים, ופבריציו, שהיה בן שתיים-עשרה, התהלך לבוש במדים הללו. יום אחד, מוקסמת מהופעתו הנאה, ביקשה הרוזנת מן הנסיך שיעניק לו מעמד של נער-שָׁרֵת; מדבריה השתמע שכל משפחת דל דונגו תמימת-דעים בעניין. למחרת היה עליה לגייס את כל השפעתה כדי שהנסיך יואיל להשכיח מלבו את הבקשה הזאת, שלא חסרה לה אלא הסכמת אביו של נער-השרת לעתיד, הסכמה שהלה סירב לתת אותה בזעם מופגן. אחרי מעשה הטירוף הזה, שהעביר רעד של זעם במרקזי הרוגן, מצא הלה תירוץ להחזיר את פבריציו הצעיר לגריאנטה. הרוזנת בזה עמוקות לאחיה. היא ראתה בו אוויל קודר-פנים, העשוי גם להיות רשע אם רק יינתן בידו הכוח. אך היא היתה כרוכה עד שיגעון אחרי פבריציו, ולאחר עשר שנות שתיקה כתבה למרקזי ותבעה להחזיר אליה את אחיינה: כל מענה לא בא על מכתבה.

בשובו אל הארמון האדיר הזה, שנבנה בידי אלה מבין אבותיו שהיו שוחרי קרבות, לא ידע פבריציו לעשות דבר מלבד אימוני הגוף ורכיבה על סוס. הרוזן פִּיִּטְרִיִּנְהָה, שהיה כרוך אחרי הילד לא פחות מאשתו, היה מרכיב אותו על סוס ולוקח אותו עמו למצעד הצבאי.

עם בואו לטירת גריאנטה ועיניו אדומות עדיין מן הדמעות שהזיל כשעזב את טרקליניה הנאים של דודתו, לא קידמו את פניו של פבריציו אלא אותות החיבה הנלהבים של אמו ואחיותיו. המרקזי הסתגר בלשכתו עם בנו הבכור, המרקזינו אסקניו. הם חיברו שם מכתבים בכתב מוצפן, שזכו בכבוד להישלח אחר-כך לווינה. האב והבן לא הופיעו אלא בשעת הארוחות. המרקזי חזר והכריז כי הוא מלמד את יורשו הטבעי לנהל חשבון ברישום כפול של יכולי כל אחת מאחוזותיו. לאמיתו של דבר היה המרקזי קנאי לכוחו מכדי לדבר על דברים אלה באוזניו אותו בן, שהיה

היורש-בהכרח של כל האדמות האלה, העוברות מדור לדור.¹⁸ הוא נעזר בו כדי להצפין איגרות בנות חמישה-עשר עד עשרים עמודים, שהיה מעביר לשווייץ פעמיים או שלוש בשבוע, ומשם הן היו מופנות לווינה. המרקוז התיימר להבהיר לשליטיו החוקיים את המצב הפנימי בממלכת איטליה, מצב שהוא עצמו לא היה בקי בו, ואף-על-פי כן זכו מכתביו להצלחה רבה, ומיד יוסבר כיצד. המרקוז היה שולח אל הדרך הראשית סוכן נאמן, שימנה כמה חיילים של גדוד צרפתי או איטלקי זה או אחר מחליפים עמדות, וכשדיווח על כך לחצר המלכות בווינה, דאג להפחית את מספר החיילים ברבע לפחות. יתרונם של מכתבים אלה, שהיו מגוחכים מכל בחינה אחרת, היה שהם עמדו בסתירה למכתבים אחרים – קרובים יותר לאמת – ועל כן נשאו חן. משום כך, זמן קצר קודם בואו של פבריציו לטירה, זכה המרקוז בעיטור מטעם מסדר מהולל כלשהו: זה היה העיטור החמישי שקישט את בגד השרד שלו בתור ראש לשכת המלך. למען האמת דאב לבו על שאינו מעז לעטות עליו בגד זה מחוץ לשכתו; אך מעולם לא התיר לעצמו להכתוב איגרת בלי שילבש קודם-לכן את החליפה הרקומה, המצוידת בכל עיטורי המסדרים שלו.

המרקוזיה השתאתה לחנו של בנה. אך היא הוסיפה, כמנהגה, לכתוב פעמיים או שלוש בשנה לגנרל הרוזן ד'א***; זה היה עתה שמו של הסגן רוֹבֶר. המרקוזיה סלדה מאמירת דבר שקר לאנשים האהובים עליה; היא הציגה שאלות לבנה ונחרדה מבורותו.

אם לי נראה שהשכלתו דלה כל-כך, אמרה בלבה, אף שאיני יודעת מאומה, רוֹבֶר, שהוא מלומד כל-כך, ודאי יסבור שחינוכו נכשל לחלוטין; ודווקא בעתות אלה יש צורך ביתרונות ההשכלה. בה במידה הפתיעה אותה התייחסותו הרצינית של פבריציו לכל ענייני הדת שלימדוהו אצל הישועים. אף שהיא עצמה היתה יראת שמיים, עוררה בה קנאותו של הילד צמרמורת; אם יהיה המרקוז ערני דיו לגלות את אמצעי ההשפעה הזו, הוא עתיד לגזול ממני את אהבתו של בני. היא הרבתה לבכות, ועוצמת רגשותיה לפבריציו גברה בשל כך.

החיים בטיירה, המאוכלסת בשלושים או ארבעים משרתים, היו עגומים ביותר. אין פלא שפבריציו בילה את כל ימיו בציד או בשיט על פני האגם. עד מהרה קשר קשרים הדוקים עם הרֶפְּבִים והסייסים. כולם היו חסידים נלהבים של הצרפתים ולעגו בגלוי לחדרנים יראי השמיים, משרתיו האישיים של המרקוז או של בנו הבכור. נושא ההתבדחות העיקרי על חשבון האנשים הקודרים הללו היה הרגלם של אלה לפדר את שערם, כדוגמת אדוניהם.

¹⁸ יורש בהכרח, משום שהחוק חייב את היורש להחזיק באדמות שירש ולא למוכרן לצד שלישי. החוק העדיף את טובת המשפחה ושמירת נכסיה לאורך הדורות על פני טובת היורש היחיד.